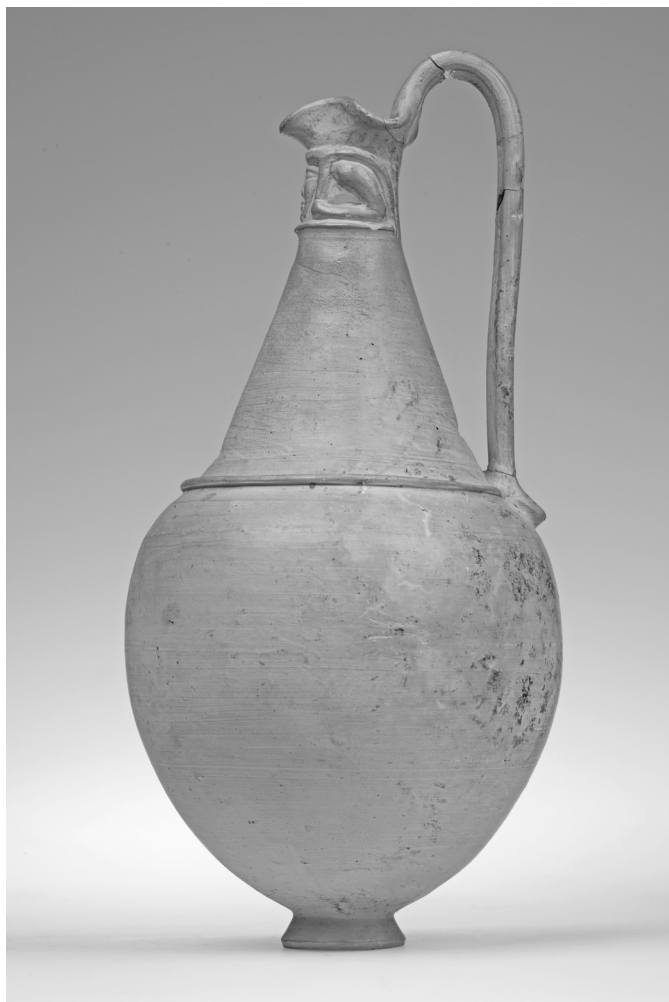

Hagyományteremtő szándékkal indította útjára 2003 telén a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye „Az évszak műtárgya” kamarakiállítás-sorozatát. A sorozat fő célja, hogy rendszeresen a közönség elé tárja a Gyűjteményben folyó munka eredményeit: egy-egy újonnan megszerzett, illetve restaurált művet, vagy olyanokat, amelyekről új és bemutatásra érdemes tudományos eredmények születtek.

Mintegy fél évszázaddal ezelőtt egy konferencián, amely az etruszkok eredetének felderítésére alkalmas biológiai módszereket vitatta, a meghívott legtekintélyesebb etruszkológus, a firenzei egyetem professzora röviden így foglalta össze a maga véleményét: „Nem tudom, hogy az etruszkok honnan jöttek és mikor, és hogy jöttek-e egyáltalán.” Az elmúlt évtizedek intenzív kutatásainak eredményeképpen az ókori források ellentmondásossága alapján is indokolt hármas kérdést mintegy összefoglalóan egy negyedik

Etruszkó-föníciai kancsó

került a középpontba: mikortól és milyen kritériumok alapján beszélhetünk etruszkokról. Az etnikai eredet amúgy sem egyértelműen tisztázható kérdése helyett a kutatások és az érdeklődés középpontjába az etruszk kultúra kialakulásának a problémája került, különösen attól fogva, hogy 20. századi leletek alapján kitűnt: ennek a kultúrának lényeges mondanivalói vannak a mai kultúra számára is.

Az ásatások mind gazdagabb anyagának tanúsága szerint a kora vaskor itáliai kultúrái közül a Kr. e. 8. század közepső harmadában emelkedett ki jól felismerhető vonásokkal elsősorban a Tiberis és az Arno folyók által határolt területen (de kisebb foltokban Campania déli részén és az Adria partján is) az a kultúra, amelyet etruszknak nevezhetünk. Szerves folytatása volt e területek korábbi kultúráinak, de megkülönböztető jegyeit, amelyek mind határozottabban elválasztották a környező kultúráktól, nem pusztán belső fejlődésnek köszönheti, hanem elsősorban annak, hogy érintkezésbe került a Földközi-tenger két meghatározó jelentőségű kultúrájával, a göröggel és a föníciaival. Mindkét kultúra hajósait-kereskedőit elsősorban az etruszkok által lakott terület gazdag fémkincsei vonzották, de az ott lakók kora vaskori kultúrája elég erősnek látszott ahhoz, hogy állandó települések vagy kikötőhelyek létesítését megakadályozzák, a kapcsolat fő formája így a kölcsönös kereskedelem lett. Ez azonban természetesen nem korlátozódott pusztán áruk kicserélésére, hanem ezt az egymással kapcsolatba lépő kultúrák szükségképpen az érintkezés számos formájával kötötték össze, az írástól kezdve a művészetek technikáinak és műfajainak kölcsönös megismeréséig és egyszerű utánzás, olykor a maguk világgépéhez való alkotó alkalmazás formájában való átvételéig.

Az etruszk–görög kapcsolatok sokoldalú megnyilvánulásairól a leleteken kívül az ókori írott források is sokat mondanak, jót-rosszat, hitelest-hiteltelent. Jóval kevesebbet tudunk az etruszk–föníciai kapcsolatokról, pontosabban azok kezdeti formáiról. Elsősorban ezért van jelentősége annak a 27 cm magas agyagedénynek, amely egy német magángyűjteményből nemrégiben került a múzeum Antik Gyűjteményébe.

A görög forrásokban többnyire föníciainak nevezett nép lakhelye nagyjából a mai Libanon területén volt. Mind földrajzi, mind gazdasági helyzetüknél fogva fő szerepük a közvetítés volt a második évezredben a két szomszédos nagyhatalom, Egyiptom és a váltakozó uralom alatt álló Mezopotámia közt.

Az első évezred kezdete azonban jelentős fordulatot hozott a közös államszervezet nélküli, de közös kultúrájú nép történetében. A keskeny parti sáv, amely lakóhelyük volt, nem tudta élelemmel ellátni a szaporodó lakosságot, de külső és belső politikai problémák is arra ösztönözték a föníciaiakat, hogy az elsősorban a Földközi-tengerre tekintő tengeri kereskedelemben keressék megélhetésük fő forrását. Először Cipruson alapítottak települést, majd évszázados tapasztalatokkal rendelkező hajósaik, fő céljuknak a Gibraltári-szoros elérését tekintve, a Földközi-tenger teljes partvidékét behajózták, de a 8. század első felében ugyancsak tengerre szálló görögökkel eleinte békésen megosztva, csak Krétán (és talán Rhodoson) létesítettek kikötőhelyet, Szicília nyugati fele, Szardínia, az észak-afrikai partvidék és az Ibér-félsziget nagy része azonban föníciai települések, majd már a 9. század vége óta kolóniák színhelye lett. Az anyaországban a 10–8. században az akkor még a szárazföldtől szigetként elváló Tyrosé volt a fő hatalom, a 8. század végén alapított Karthágó is az ő kolóniájuk volt. Elsősorban fémeket szállítottak a nagy keleti birodalmaknak, csereanyagukban pedig nagy szerepet játszottak a különböző luxustárgyak, amelyek némelyikének nyersanyagához ők tudtak a legkönnyebben hozzájutni, és megmunkálásuknak mesterei voltak.

A görög földön és Itáliának főleg etruszkok által lakott vagy befolyásolt területén a 8–7. században kialakult földbirtokos elit réteg körében különösen kedveltek és presztízjszelzők voltak az olyan föníciai eredetű luxuscikkek, mint a domborműves

bronz- és ezüsttálgak, a színes üvegtárgyak, a tridakna-kagylók, az elefántcsont-faragványok és jóval ritkábban, de nem utolsósorban a strucctojások. Ezeknek díszítetlen, olykor pedig festett vagy bekarcolt motívumokkal díszített példányai széltében elterjedtek főleg Közép-Itáliában s azon belül is az etruszk területen. Divatjuk a 6. századig tartott, és esetleg Karthágóból, de a korai időpontot tekintve (Karthágó csak a 6. század közepe táján vált önálló hatalommá) inkább az anyaországból érkeztek Itáliába, feltehetőleg az etruszkokkal szoros kapcsolatban álló Szardínián keresztül. Azzal is számolni lehet, hogy – ahogy ezt görög mesterek esetében írott források is tanúsítják – olykor maguk a tárgyak készítői települtek le és létesítettek műhelyt Itáliában.

Mint annyi más esetben, az etruszkok nemcsak vásárlók, hanem hálás tanítványok is voltak. Az alapanyagot, magát a strucctojást csak Föníciából hozhatták, de a díszítésben szinte kezdettől feltűntek etruszk vonások. A tojáshéjakat többnyire kettévágva csészeként, olykor (főleg Karthágóban) kettészelve apotropaikus Gorgó-maszkként és már korábban az Égeikum-ban kancsóvá kiegészítve használták. Az utóbbiakból Itáliában egyelőre csak nagyon kevés került elő, de kiemelkedik közülük az Alpok adriai oldalán, Pitino San Severinóban talált példány, a strucctojás-testen aranyozott elefántcsont fejjel, és egy ennek közelében (Matelica) talált másik, töredékes darab, ugyancsak elefántcsontból faragott kiöntővel, testén bekarcolt mitológiai jelenetekkel. Úgy tűnik, az etruszk fazekasmesterek leleménye

volt, hogy az értékes anyagokból készült, keresett vázaformát agyagból utánozzák. Ezekből a terrakotta példányokból is kevés maradt fenn. Testük általában díszítetlen, a kiöntő pedig nyilvánvalóan a Közel-Keletről hozott motívum: két karjával oldalt hajfürtjeit fogó istennő-fej. Egy nápolyi gyűjteményből a Vatikáni Múzeumba került néhány, jórészt töredékes darab ismeretlen eredetű, de egy korábban talált teljes, és egy másik, legújabbban felbukkant töredékes példány Vulciban került elő. Nem kétséges, hogy az importált görög és egyéb kerámiát is készséggel befogadó és a maguk ízlése szerint utánzó vulcii műhelyek egyike volt az, amelyben ezeket a főnícizáló vázákat, köztük a budapestit is készítették. A két vulcii és az egyik

adriai példányt tudományosan végzett ásatáson találták, így a velük előkerült leletek együtteséből az is meghatározható, hogy a főnícizáló etruszk kancsók készítésének ideje a Kr. e. 7. század utolsó vagy a 6. század első negyede lehetett.

Szilágyi János György

Az Évszak műtárgya – 2010. tavasz
Szépművészeti Múzeum
Reneszánsz Csarnok

2010. március 9. – 2010. május 30.
A fényképeket Mátyus László készítette

Irodalom

A főnícizáciokról

Markoe, G. E., *Phoenicians*, London, 2000.

A strucctojásról

Keleten:

Caubet, A., „Les oeufs d’autruche au Proche Orient ancien”: *Report of the Department of Antiquities Cyprus*, 1983, 193–198.

Cecchini, S. M., „Eufs d’autruche”: Krings, V. (szerk.), *Civilisaton phénicien et punique*, Leiden, 1995, 530–533.

Itáliában:

Torelli, M., „Un uovo di struzzo dipinto conservato nel Museo di Tarquinia”: *Studi Etruschi* 33 (1965) 329–365.

Martelli, M., „I Fenici e la questione orientalizzante in Italia”: Enrico Acquaro et al. (szerk.), *Atti del II Congresso Internazionale di Studi Fenici e Punici (Roma, 9-14 novembre 1987)*, Roma, 1991, 1049–1072.

Pisano, G., „Osservazioni sulle uova di struzzo”: Adembri B. (szerk.), *ΑΕΙΜΝΗΣΤΟΣ. Miscellanea di studi per Mauro Cristofani I.*, Firenze, 2005, 232–239.

A két adriai példány:

Pitino San Severino:

Rocco, G., *Avori e ossi dal Piceno*, Roma, 1999, 69–70, no. 95, tav. 36–37.

Matelica:

De Marinis, G. – Silvestrini, M., „Ancora sull’orientalizzante di Matelica”: Stefano, B. (szerk.), *Etruria e Italia preromana: studi in onore di Giovannangelo Camporeale I–II.* (Studia erudita 4), Pisa–Roma, 2009, 298–301, fig. 8.

Terrakotta kancsók

A vatikániak:

Rathje, A., „Some Unusual Vessels with Plastic Heads on their Necks”: Ascani, K. et al. (szerk.), *Studia romana in honorem Petri Krarup septuagenarii*, Odense, 1976, 13 és fig. 9–12.

A két vulcii:

Sgubini Moretti, A. M., „Ricerche Archeologiche a Vulci: 1985–1990”: Martelli, M. (szerk.), *Tyrrhenoi philotechnoi*, Roma, 1994, 33–34 és fig. 30–31.